

**Stručno usavršavanje za direktore, pomoćnike direktora, nastavnike,
saradnike, stručne saradnike, asistente u nastavi iz osnovnih i srednjih
škola na području Kantona Sarajevo**

**JU Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece „Mjedenica“
Sarajevo, 15.-19.12.2025.**

Tema:

Stručna pomoć učenicima iz spektra autizma

1. Menadžment odjeljenja i prilagođeno podučavanje
2. Kako prepoznati signale i poticati komunikaciju
3. Ponašanje – šta nam govori i kako odgovaramo

Zumreta Jeina, defektolog

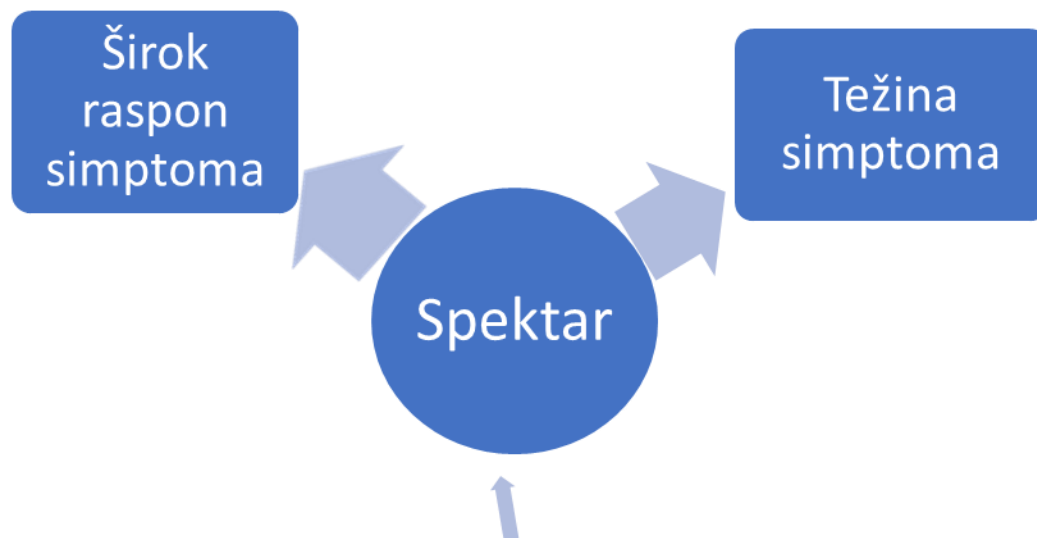
Mediha Arnautalić, logoped

Sanela Jeina, psiholog

Menadžment odjeljenja i prilagođeno podučavanje-

Poremećaj autističnog spektra

Poremećaj autističnog spektra

Obilježja autizma:

- Teškoće u uspostavljanju i održavanju socijalne interakcije
- Teškoće u razumijevanju odnosa
- Teškoće u socijalno-emocionalnoj uzajamnosti
- Teškoće u neverbalnom komuniciranju
- Prisustvo stereotipnih ili ponavljajućih obrazaca u ponašanju, interesima i aktivnostima
- Insistiranje na rutinama, ritualiziranim obrascima, istovjetnostima
- Veoma ograničen opseg interesovanja
- Smanjena ili povećana senzorna osjetljivost

Poremećaj autističnog spektra

Obilježja autizma:

- Teškoće u uspostavljanju i održavanju socijalne interakcije
- Teškoće u razumijevanju odnosa
- Teškoće u socijalno-emocionalnoj uzajamnosti
- Teškoće u neverbalnom komuniciranju
- Prisustvo stereotipnih ili ponavljajućih obrazaca u ponašanju, interesima i aktivnostima
- Insistiranje na rutinama, ritualiziranim obrascima, istovjetnostima
- Veoma ograničen opseg interesovanja
- Smanjena ili povećana senzorna osjetljivost

Šta je menadžment odjeljenja?

Organizacija prostora, vremena i ponašanja

Prevenција nepoželjnih situacija

Stvaranje sigurnog i predvidivog okruženja

Menadžment odjeljenja - osnove

- Predvidiva struktura
- Jasna pravila
- Dosljednost
- Vizuelna podrška
- Sigurno okruženje

Vizuelni raspored

- Vizuelni raspored je jedan od najvažnijih i najefikasnijih alata u radu sa učenicima sa ASD jer se oslanja na vizuelnu obradu informacija, koja je kod mnogih učenika jača od verbalne.
- **jasan, vizuelno prikazan redoslijed aktivnosti** tokom dana ili dijela časa. Može biti prikazan pomoću:
 - slika
 - piktograma
 - simbola
 - fotografija
 - riječi (kod učenika koji čitaju)

Vrste vizuelnih rasporeda

Dnevni raspored

Raspored za dio dana ili čas

Raspored „prvo–onda“

Individualni raspored

- prilagođen jednom učeniku
- može biti na klupi, u svesci ili na kartici

Menadžment odjeljenja

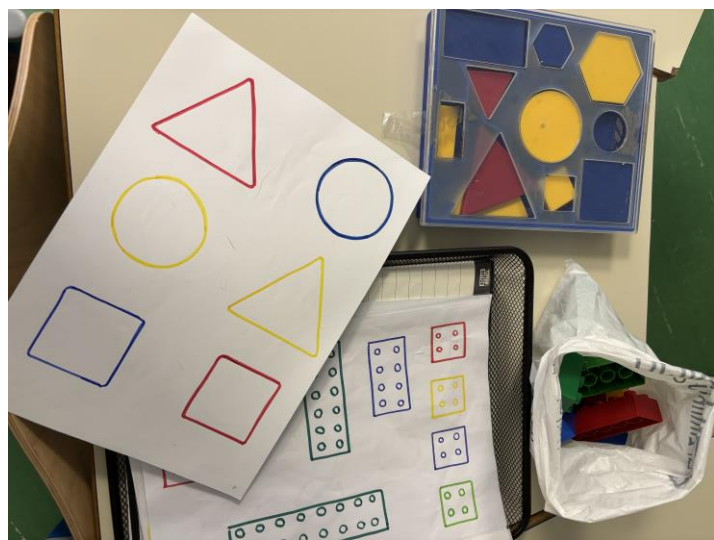
Pravila

Organizacija prostora i okruženja

(gdje učenik sjedi, smanjenje distrakcija)

Tehnike upravljanja učeničkim ponašanjem -
smirivanje (kutak, pauza, minimalne stimulacije)

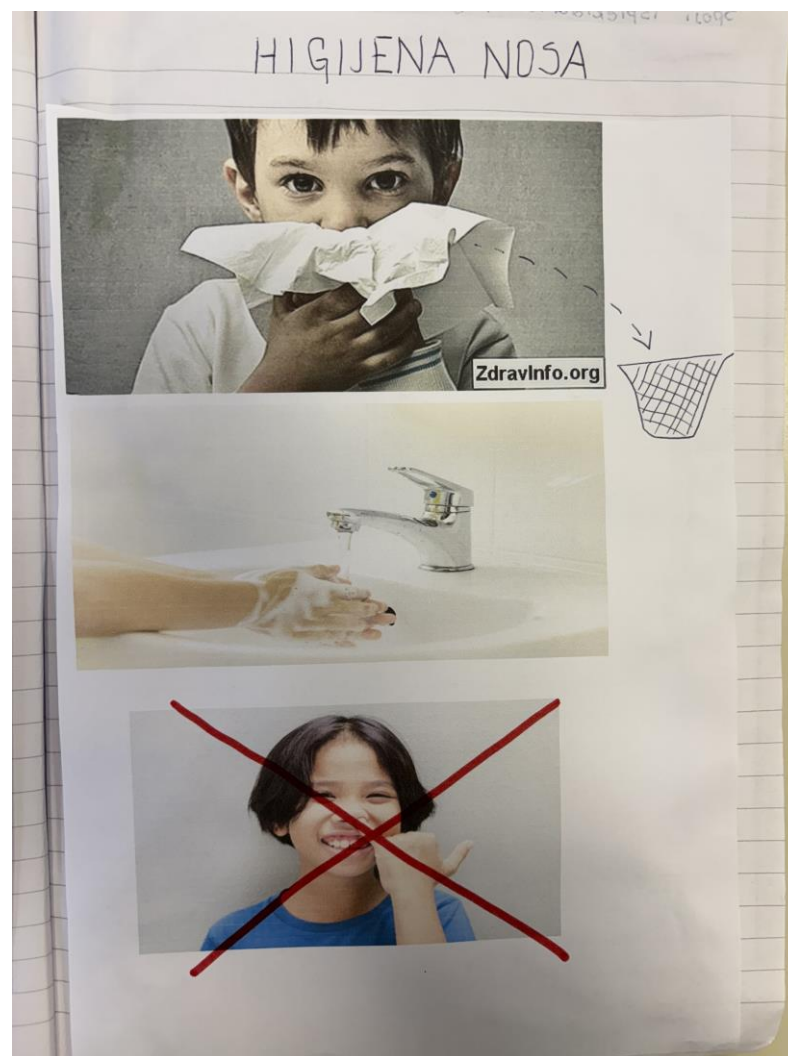
„Motivacione kutije“ – za senzornu pauzu, tiha interesna učenja

Osnove strategije rada

- Rutina (objasniti učenicima ako će doći do promjene)
- Pravila, neophodno je da učenici razumiju šta se očekuje od njih
- Dosljednost
- Organizacija nastavnog dana i struktura časa

Vizuelno predstaviti

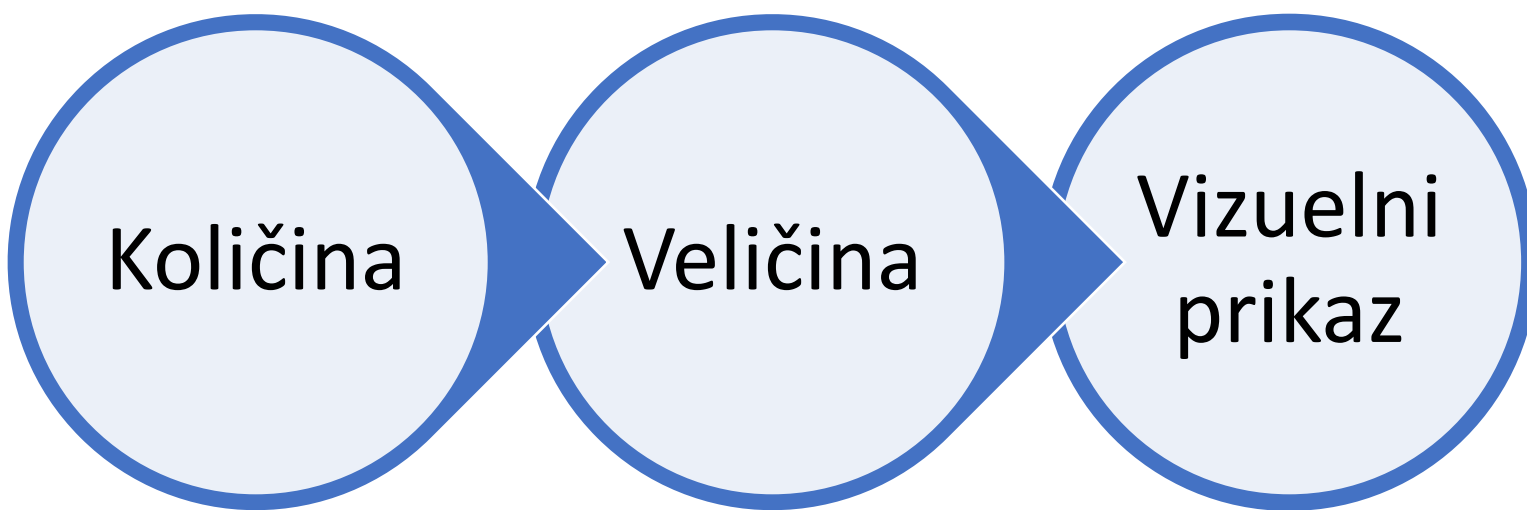

INClude[®] set – zasnovan na principima AAC komunikacije

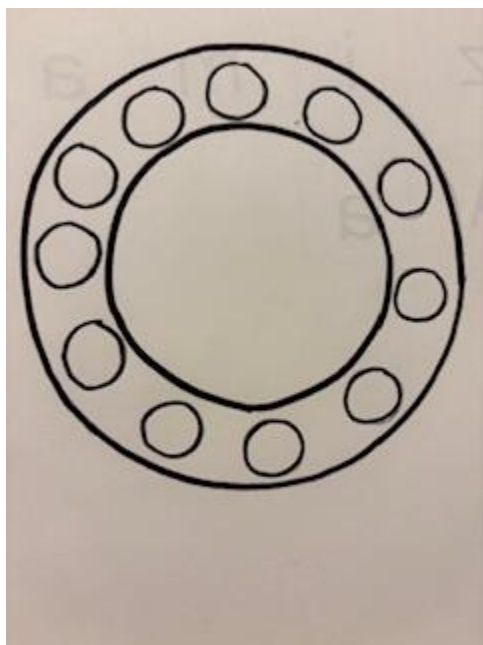

- Set komunikacijskih kartica i simbola
- Osnovna svrha da olakša razumijevanje, izražavanje i učešće učenika u nastavnim i svakodnevnim aktivnostima
- Pruža vizuelnu podršku govoru
- Smanjuje anksioznost i nejasnoće
- Povećava samostalnost učenika
- Omogućava aktivno učešće u nastavi

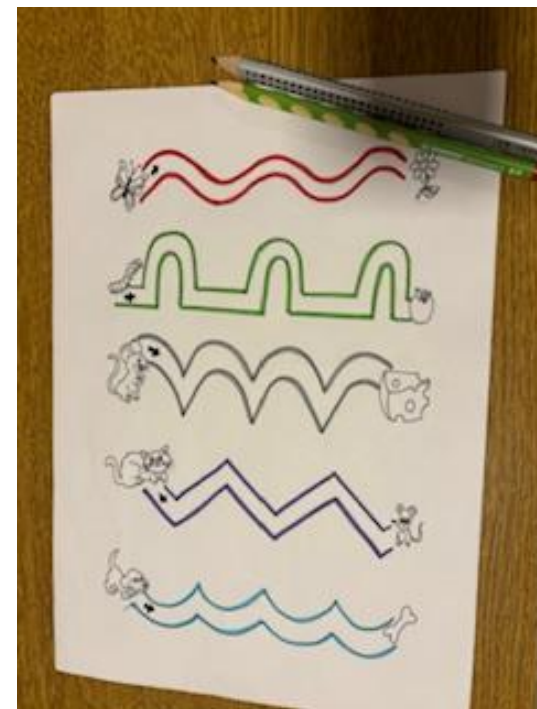
Prilagodba

Primjeri iz prakse

Korak po korak

Prilagodba procjene

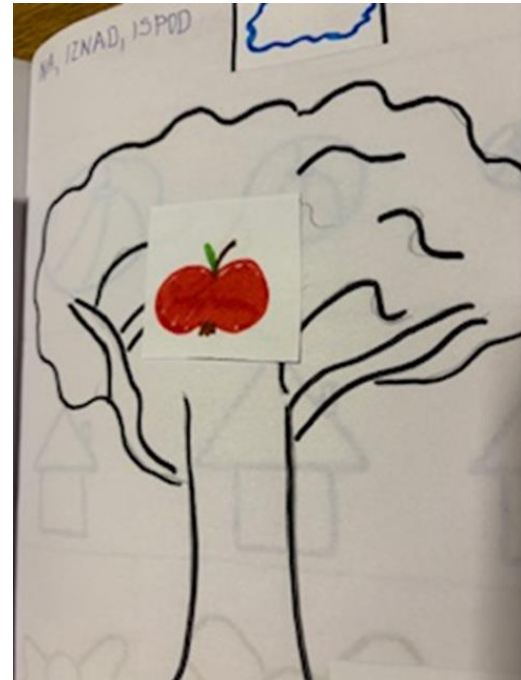
Zadatak

- Nacrtaj jabuku na drvetu, iznad drveta oblak, a ispod drveta loptu.

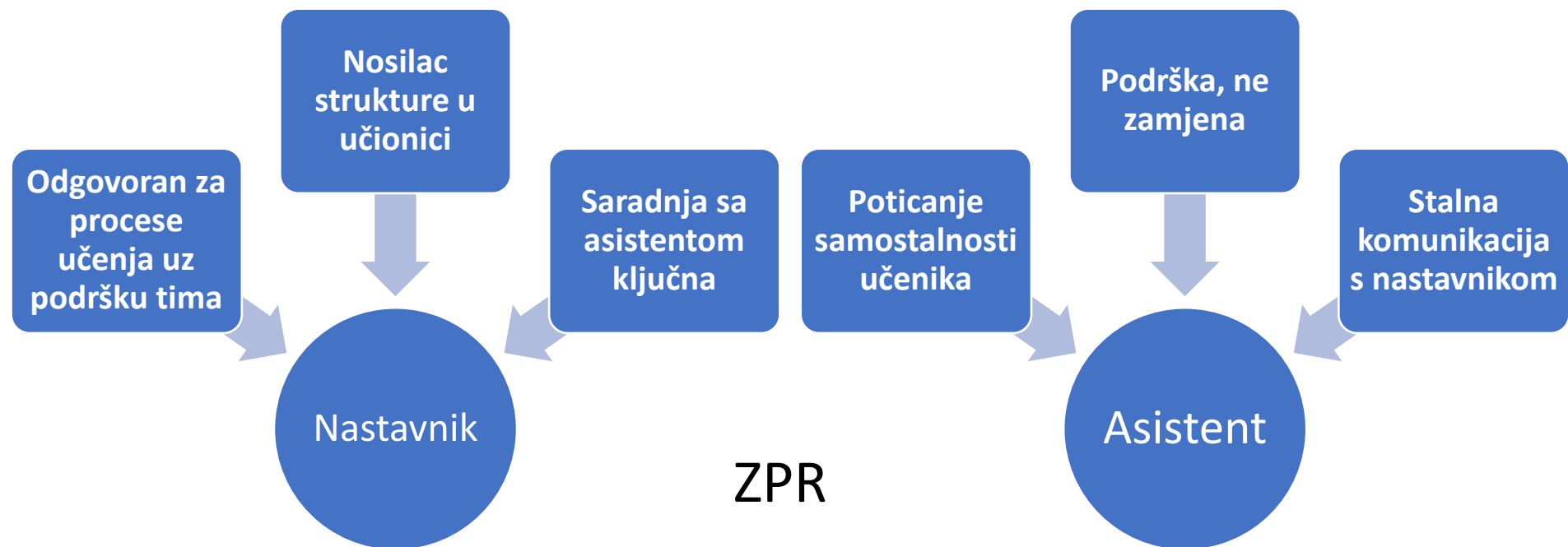

 Dribbble.com

**Prilagodba-učenik usvojio
sve pojmove, ali ne crta**

Partnerski rad u učionici

Komunikacija sa roditeljima/starateljima

- Pozdrav i stvaranje sigurnog prostora
- Isticanje pozitivnog
- Objašnjenje izazova (konkretno i jasno)
- Razumljiv govor
- Zajedničko traženje rješenja
- Dogovor o narednim koracima
- Ohrabrenje i zahvalnost

Kako prepoznati signale i poticati komunikaciju

Komunikacija kod djece s autizmom

Djeca sa ASD mogu:

- govoriti tečno, ali imati teškoće u socijalnoj upotrebi jezika
- imati minimalan govor
- koristiti geste, PECS, AAC uređaje
- razvijati komunikaciju kroz rutine i interese

Signali koje često propuštamo

- Dijete **gleda predmet**, ali ne osobu → znak interesa
- Dijete **vuče za ruku** → želi pomoć
- Dijete **odguruje** → znak neugode ili senzornog prezasićenja
- Dijete **ponavlja fraze** (eholalija) - pokušaj komunikacije
- Dijete se **povlači** → potreba za pauzom
- Dijete pokazuje **stereotipije** → regulacija stresa

Zašto je važno prepoznati signale?

- Dijete “govori”, samo možda drugačije
- Smanjuje frustraciju i neželjeno ponašanje
- Gradi povjerenje
- Otvara prostor za učenje i razvoj jezika
- Poboljšava radnu atmosferu u razredu

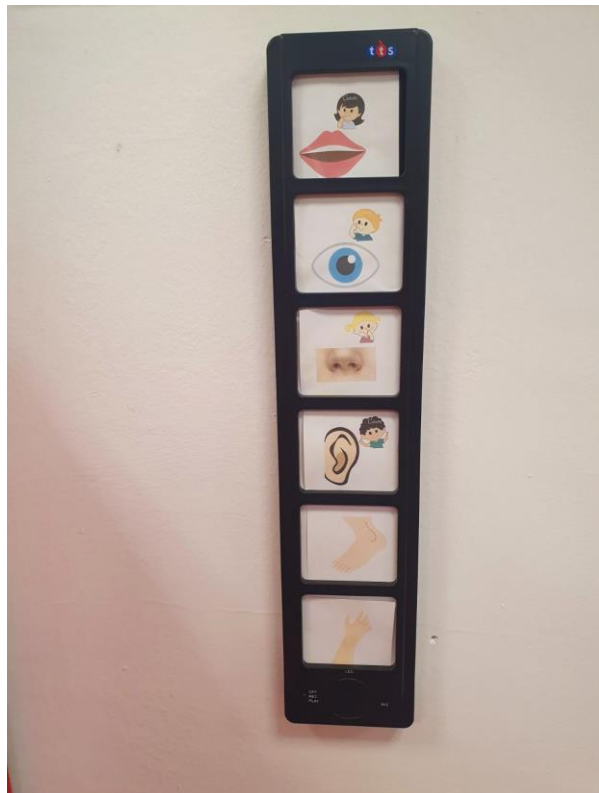
Okruženje koje potiče komunikaciju

- jasna i predvidiva struktura
- vizuelna podrška (raspored, slike)
- smanjenje senzornog ometanja
- organiziranje prostora u “centre aktivnosti”
- rutine koje se ponavljaju

Vizuelne strategije

- komande u 1–2 koraka
- PECS ili slični komunikacijski sistemi
- slike za aktivnosti
- vizualne kartice: “pauza”, “čekaj”, “gotovo”
- rasporedi i socijalne priče

BRIŠEM SVOJ NOS

PONEKAD IMAM
ŠMRKAV NOS

TADA UZIMAM MARAMICU
DA SE OBRIŠEM

ISPUŠEM NOS U
MARAMICU

KORIŠTENU MARAMICU
BACIM U SMEĆE

PRANJE RUKU

OTVORI VODU

SMOČI RUKU

UZMI SAPUNA

TRLJAJ RUKU

ISPERI SAPUN

ZATVORI VODU

OBRIŠI RUKU

Kako razgovarati da bi vas djeca s autizmom slušala

- koristite **kraće rečenice**
- jasne i konkretne upute
- spor tempo govora
- izbjegavati figurativni govor
- potvrditi razumijevanje (“pokaži mi”, “uradi ovako”)

Poticanje komunikacije

- pratiti interese djeteta
- ponuditi izbor (2 opcije)
- pauza/čekanje – dati vrijeme za odgovor
- imitiranje djetetovih radnji
- modeliranje jezika (“lopta → bacam loptu!”)
- proširivanje rečenica djeteta

Senzorna regulacija

- Prepoznati senzorne potrebe:
- djeca koja traže pokret → pauze za kretanje
- djeca osjetljiva na zvuk → slušalice
- osjetljiva na dodir → kontrolisani prostori
- koristiti "tihi kutak" u učionici

Izazovna ponašanja kao komunikacija

Najčešći uzroci:

- prezahtjevni zadaci
- senzorno preopterećenje
- nedostatak razumijevanja
- potreba za rutinskom stabilnošću
- nemogućnost da dijete izrazi potrebu

Reakcija nastavnika: posmatrati → procijeniti → prilagoditi.

Kako voditi inkluzivan razred?

- planirati individualizirane ciljeve
- osigurati asistenta gdje je potrebno
- sarađivati s logopedom, defektologom i roditeljima
- bilježiti napredak i poteškoće
- slaviti male uspjehe

Zaključak

- Svako dijete komunicira — samo moramo naučiti *kako*
- Prepoznavanjem signala otvaramo put ka napretku
- Komunikacija je zajednički proces: nastavnik + logoped + roditelji
- Mali koraci → veliki rezultati

Ponašanje – šta nam govori i kako odgovaramo

Zašto ova tema?

- ✓ Svako ponašanje se dešava sa razlogom.
- ✓ Ponašanje je važan i često korišteni oblik komunikacije, a za djecu koja nisu razvila druge vještini jedini dostupan.
- ✓ Razumijevanje signala pomaže u izgradnji bolje komunikacije sa djecom sa ASD, učenju novih načina izražavanja, prevenciji izazovnih ponašanja, kreiranju podrške i efikasnih bihevioralnih intervencija.
- ✓ Kako djeca odrastaju izazovna ponašanja mogu postati veoma opasna i teško ih je kontrolisati.
- ✓ Postoji mogućnost mijenjanja neželjenih obrazaca i učenja novih, ali je važno prepoznati i reagovati na vrijeme.
- ✓ Djeca ne mogu sama, oni trebaju mentore koji će ih voditi na putu odrastanja i učenja.
- ✓ Uloga roditelja je značajna, ali često nemaju dovoljno znanja, iskustva, vremena, snage, niti podrške.
- ✓ Timski rad je jako važan, ali da bi bio djelotvoran treba ponuditi jasnu i usaglašenu strategiju djelovanja.

Poremećaj autističnog spektra

Obilježja autizma:

- Teškoće u uspostavljanju i održavanju socijalne interakcije
- Teškoće u razumijevanju odnosa
- Teškoće u socijalno-emocionalnoj uzajamnosti
- Teškoće u neverbalnom komuniciranju
- Prisustvo stereotipnih ili ponavljajućih obrazaca u ponašanju, interesima i aktivnostima
- Insistiranje na rutinama, ritualiziranim obrascima, istovjetnostima
- Veoma ograničen opseg interesovanja
- Smanjena ili povećana senzorna osjetljivost

- Autizam sam po sebi ne prouzrokuje problematična ponašanja, ali teškoće kojega ga karakteriziraju, mogu dovesti dijete do stanja frustracije, anksioznosti, zbunjenosti, impulzivnosti, nedostatka kontrole – što dovodi do izazovnog ponašanja.
- Za većinu djece u autističnom spektru anksioznost je sastavni dio njihove svakodnevnice zbog osjetljivosti nervnog sistema.
- Istraživanja pokazuju da osobe sa autizmom imaju stalno povišeni hormon stresa.
- Prag tolerancije je puno niži na stres nego kod neurotipičnih osoba.
- Prisutan je problem samoregulacije emocija.
- Pokazuju veliku rigidnost u području zone sigurnosti, jednom kada je uspostavljena bore se svim silama da se granice ne pomjere.

Pridružene teškoće/ograničenja/stanja koje utiču na funkcionisanje

- Deficit intelektualnog razvoja
- Nerazvijen ili nedovoljno razvijen govor
- Nedostatak inicijative i spontanosti
- Deficit pažnje i hiperaktivnost
- Poremećaji spavanja
- Problemi mentalnog zdravlja
- Epilepsija
- Digestivni problemi (bol u stomaku, zatvor, proliv...)
- Alergije, netolerancija na hranu, infekcije, hormonalni disbalans.....
- Itd.

Djeca sa ASD mogu razviti različita, standardna i atipična, izazovna ponašanja, učestalo i intenzivno, što snažno odražava na njihovo funkcionisanje i svih onih koji brinu o njima ili se nalaze u njihovom okruženju.

Izazovna ponašanja - način komuniciranja djece sa teškoćama u razvoju

Kada je dijete u potrebi, preopterećeno ili dezorganizovano trebamo prepoznati njegovo stanje i razumjeti ga.

- Gladan/na sa - hoću da jedem
- Boli me - treba mi pomoć
- Smeta mi
- Ne želim
- Ljut/a sam.....
- Tužan/na sam.....
- Pospan/a sam
- Ne razumijem.....
- Previše je
- Premalo je

Primjer komuniciranja putem izazovnog ponašanja

Dječak je svaki put nakon što bi majka rekla da pospremi stvari reagovao burno, počeo bi da vrišti i da baca stvari okolo. Majka bi u početku pokušavala da ga smiri, a onda bi ga poslala u drugu sobu na „smirivanje“, dok bi u međuvremenu sama pospremila.

Kada se pojavi izazovno ponašanje važno je da utvrdimo:

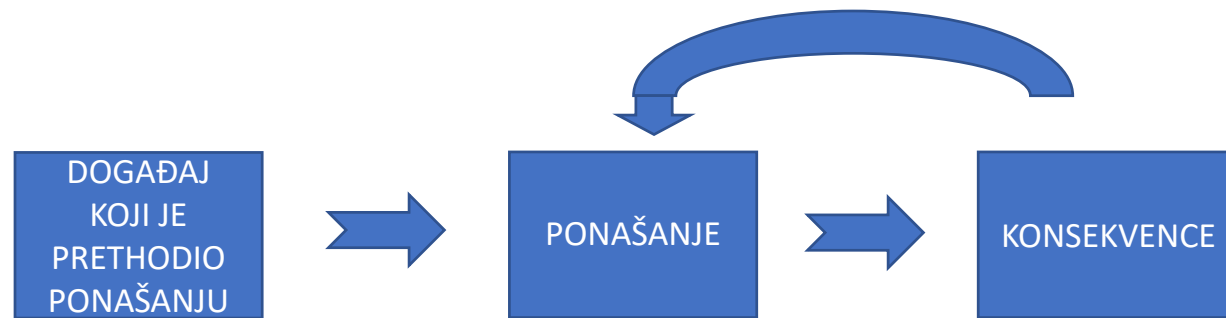
1. Koja je svrha/funkcija ispoljenog ponašanja?
2. Kako se to ponašanje oblikovalo tokom vremena?

Funkcije izazovnih ponašanja

Izazovna ponašanja imaju jednu ili više funkcija:

- Dobijanje pažnje
- Bijeg i izbjegavanje
- Pristup predmetima ili aktivnostima
- Samostimulacija

ABC analiza - pomaže u razumijevanju ponašanja i kreiranju podrške

Postoji mogućnost mijenjanja obrazaca ukoliko se manipuliše događajima prije i nakon problema.

Pitanja koja pomažu u kreiranju intervencija

- Sta je to što dijete radi u konkretnoj situaciji?
- Da li dijete ima svjesnu kontrolu nad tim što radi?
- Koji uslovi predstavljaju okidače za takvo ponašanje?
- Da li su zahtjevi (senzorni, kognitivni, socijalni i emocionalni) veći od djetetovih vještina?
- Da li možemo smanjiti zahtjeve ili pružiti dodatnu podršku?
- Koju svrhu ponašanje ima za dijete (da dobije što želi, zadobije pažnju, izbjegne situaciju ili nešto drugo)?
- Šta želimo da dijete radi umjesto neželjenog ponašanja?
- Kako ćemo ga naučiti?
- Kako da željeno ponašanje postane navika?
- Kako ćemo motivisati dijete da odustane od ranijeg obrasca i koristi naučeni?

Obrazac praćenja ponašanja

PRAĆENJE PONAŠANJA –školska 2024/2025.)

DATUM	MJESTO I VRIJEME	OPIS PONAŠANJA	OKIDAČ	NAPOMENA
18.11.24	kuća 20:30	sjeo i negoduje kod mame se neko približi poluizolirani gov. udariti...	10 min prije toga se tužio i nije želio izći izvan kuće	Nakon što se odmakao i čuo ko mu govori se...
19.11.24.	Prodavnica 20:00	udara teta nogom, rukama, glavom...	krećući se kući, ču teta je zabavila rečima upitaj se šta ti u prodavnici, Provanje Edo	Šinje i nakon
20.11.24.	kuća 18:00	plac i udara ako mu se neko poluizolirani približi	biat je oduzeo slobi pitan se što, a negoduje je ostalo u kući	Nakon minute i otima se jede
24.11.2024.	kuća 15:00	plac i udara teta rukom teta je bio najbliži	jeo je hrane i nije više bilo priči	Nakon 10 min mu se Šinje i traži da jede puter i med
24.11.2024	kuća 19:00	plac i udara prvu osobu do koje (teta)	želio se tužiti, a mama je rekla da pola sata, nakon 10 min se umirio	kod se isplakao prethodno je i čuo da se tužiti

Osnovne informacije: Učenik pokazuje autoagresivnost, ali se evidentira i agresivnost prema drugima. Okidači prepoznati u prethodnom periodu su: nije dobio šta je želio, ima zabranu da nešto uradi, nisu mu se ispunila očekivanja, gladan je, boli ga glava, misli da nije dovoljno uspješan, čuo je neke zvukove koji mu ne odgovaraju, čuo je da se priča o njemu, postavljeni su zahtjevi koje ne želi ili ne može da ispuni, osjeća zasićenost, napor, dosadu, prejako je svjetlo, Dosljedno je zainteresovan su hranu i cijeve (cijev mora proizvoditi određeni zvuk da bi bila privlačna). Druga interesovanja su uglavnom povremena ili privremena.

PREPORUKE:

- Pripremiti alatke za stimulaciju koje će stajati na vidljivom mjestu (mogu se držati u kutiji na stolu), kako bi imao osjećaj predvidivosti i sigurnosti. Alatka može biti igračka, cjevčica, slatkiš, balon, kartica, masa za modelovanje ili bilo šta drugo za šta pokaže zainteresovanost u određenom periodu. Dakle, zainteresovanost da nešto uradi, dobije, izbjegne ili da ne izgubi se može koristiti za potrebe motivacije. Sadržaji u kutiji se trebaju obnavljati jer dolazi do zasićenja.
- Alatke moraju biti zanimljive i pod kontrolom. Ako nisu neće ostvariti funkciju. Nešto treba da želi, pa će biti motivisan da dobije, ali ako je svjestan da će dobiti pod određenim uvjetima nastojat će da ispuni uvjete i dobije željeno. Mi mu pomažemo da ostvari uvjete i dobije željeno.

- Ponekad neće biti u stanju da zahtjev koji se postavlja ispuni, pa ćemo reducirati zahtjev ili ga privremeno odgoditi, nastaviti motivisati, dovesti ga do bilo kakvog uspjeha i nagraditi trud.
- Preporučeni način u modifikaciji ponašanja se bazira na učestalom i dosljednom korištenju tehnike potkrepljenja truda i poželjnih ponašanja s jedne strane, uz izostanak potkrepljenja neželjenih ponašanja sa druge strane. Tako dolazi do učvršćivanja željenih obrazaca jer ona preuzimaju funkciju, prije svega obezbjeđuju pažnju, dok nepoželjni obrasci jenjavaju jer nisu potkrijepljeni. U našem slučaju, budući da se radi o veoma intenzivnim obrascima svako naše bavljenje učenicom u kontekstu tog ponašanja samo pojačava to ponašanje. Također znamo da i kada ga ignorišemo da pojačava svoje ponašanje. Najefikasnijom se pokazala tehnika preusmjeravanja pažnje. Poenta je da njegovu pažnju što prije preusmjerimo na nešto drugo (aktivnost, a ne dobit) – npr. zadatak da sortira, očisti, donese, odgovori, bilo šta što može da ga okupira. Umjesto da se troši energija za smirivanje, jer često nije djelotvorna, usmjeriti energiju da se nađe aktivnost u kojoj bi se mogao preusmjeriti. Na ovaj način ostajemo usmjereni prema njemu, u pažnji je, ali nije u pažnji nepoželjno ponašanje.
- Pokazalo se da dobro reaguje kada ga se stavi u izbor - npr. da li želi da vidi šta ima u kutiji ili da se kutija podigne na ormar? U ovom slučaju je izbor da dobije ili izgubi priliku. Mogućnost gubitak nečega što potencijalno može biti zanimljivo je automatski motivirajuće. Čim smo dobili njegovu pažnju, dolazimo u poziciju daljeg pregovaranja i mogućnosti da na taj način djelujemo. Stavljanje u izbor može imati različite forme. Važno je da izbor nudi motiv. Ako ima motiv, dobit će želju i kapacitet za uspostavljanje kontrole radi dostizanja cilja.

Prilagodbe puno znače – preventivne aktivnosti

- Prilagođavamo uslove iz okruženja – organizacija prostora i rada, rasporedi, način sjedenja/pozicioniranje, pristup izlazu, regulacija senzornih podražaja, sigurnosne mjere,)
- Optimiziramo zahtjeve i očekivanja u skladu sa trenutnim mogućnostima – npr. pojednostaviti, slikovitije objasniti, razložiti na manje korake, produžiti vrijeme realizacije zahtjeva - praviti češće pauze i sl.).
- Činimo okruženje predvidivim – strukturiranje dnevne aktivnosti
- Koristimo prilagođeni stil interakcije sa djetetom (npr. nježan i tih glas ili glasan i jasan, lagan i jednoličan ili brži i animirani pristup, direktivan ili suptilan....
- Posebno vodimo računa da količina informacija koju apliciramo ne bude izvan opsega trenutnih mogućnosti (npr, koristimo malo riječi ili samo ključnu riječ, jedan zadatak – jedan list, ne više od dvije slike ili dva izbora i sl.), te da imaju dovoljno vremena da ih obrade.
- Vodimo računa da dijete dobije dovoljnu količinu podrške (verbalna, fizička, vizualna, pomagala itd,)), kako bi mu pomogli da što prije dođe do uspjeha.
- U fokusu pažnju su nam tihi signali koji omogućavaju da reagujemo pravovremeno i zaustavimo napad uznemirenosti – budimo svjesni da su to znaci preplavljenosti i da hitno moramo modificirati stvarnost kako dijete ne bi izgubilo osjećaj kontrole.

Potrebna ograničenja, pravila i očekivanja

Svako dijete treba imati ograničenja i pravila, ali je djeci sa teškoćama potrebno puno više podrške da bi naučila da ih poštuju.

„Razumijem da si ljut/ljuta, ali nije ok da se tako ponašaš.“

- Pravila moraju biti jasna, razumljiva i nedvosmislena.
- Konsekvence moraju biti jasne, razumljive i nedvosmislene.

Sistem motivacije

- Potkrepljenje je moćno sredstvo u usvajanju novih vještina i najčešće se koristi u radu sa djecom sa razvojnim teškoćama.
- Ponašanja koja se uče na principu potrepljenja pokazuju tendenciju održavanja.
- Iako se kod neke djece čini da ne postoji ništa što ih interesuje ipak se pažljivim posmatranjem mogu uočiti potencijalni potrepljivači (nekonvencionalni, atipični i specifični za određeno dijete).
- Pretvaramo predmete, aktivnosti i sve što dijete voli u alatke za potrepljenje (objekat koji dijete uvijek spremno uzima kada se nađe u blizini, kojim se bez poticaja igra duže od 15 sek. i čijem se oduzimanju dijete opire može se koristiti kao potrepljivač).
- Kako bismo proširili opseg potencijalnih potrepljivača uparujemo ono što dijete voli sa nekim neutralnim podražajem, koji onda tokom vremena također postaje značajan za dijete.

Efikasnost potrepljenja

- U fazi učenja novog ponašanja potrepljenje mora biti trenutno, neposredno, ne bi trebalo proći duže od 3 sekunde.
- U početnim fazama se preporučuje primjena potrepljenja učestalo, na pojavu željenog ponašanja, uloženi trud, izostanak izazovnog ponašanja.
- Tokom vremena učestalost davanja potkrepljenja se postupno reducira.
- Da bi potkrepljivač bio vrijedan mora imati smisla za dijete i ne bi trebao biti lako dostupan.
- Prečesto korištenje istog potkrepljivača dovodi do zasićenja.

Alternativni obrasci komuniciranja

- Kod korekcije izazovnih ponašanja treba se fokusirati na ono što želimo da dijete radi.
- Nije dovoljno stopirati izazovno ponašanje, njima treba jasna i konkretna instrukcija (poziv na pravilo koje smo ranije uspostavili je odlična intervencija).
- Trebamo utvrditi koji je to obrazac putem kojeg dijete može da nam izrazi ono što želi i da ga uvježbavamo u tome.

Kontakt podaci:

JU Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece
„Mjedenica“

- Mjedenica 34, Sarajevo
- +38733207962
- ju@zavodmjedenica.ba

„Učenje je supermoć-svaki dan postaješ jači/jača“